

Sudan'ın Çalkantılı Tarihi: Bağımsızlıktan Darfur Krizi'ne

Enver Ömür **POLAT**
ASAM, İnsanlığa Karşı Suçlar
Araştırma Enstitüsü Uzmanı
eopolat@iksaren.org

Özet: Bağımsızlığından beri iç çatışmalar içinde yaşayan Sudan, henüz yeni sonlandırılmış Kuzey-Güney savaşından sonra bu sefer de Darfur kriziyle karşı karşıyadır. Son zamanlarda Darfur ile ilgili birçok gelişme kaydedilmiş olmasına rağmen çatışmaların gittikçe arttığı gözlemlenmektedir. Krize müdahale etmek amacıyla kurulmuş olan Afrika Birliği'nin barış gücü, artık bu krizle baş edemez durumda olduğundan dolayı Birleşmiş Milletler birlikleriyle takviye edilmek istenmektedir. Ancak Sudan Hükümeti'nin işbirliğine çok sıcak bakmaması nedeniyle bu hedef de henüz hayata geçirilememiştir. Darfur'un barış süreci tıkanmış vaziyette.

Bu yazı Sudan'ın bağımsızlık sonrasında başlayan iç savaşlarla damgalanmış tarihini gözden geçirdikten sonra, Darfur krizini ve buradaki son durumu ele alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sudan, Darfur, AMIS, UNAMID, BMGK, Afrika Birliği, Cancavid Milisleri.

The Turbulent History of Sudan: From Independence to Darfur

Abstract: Since its independence, Sudan has been struggling with civil war. In recent years however, Sudan's problems have intensified. Just as the North-South conflict edged towards the brink of resolution, a new war broke out; this time in Darfur. While progress has been made on the plight of Darfur it would seem the conflict has taken a radical turn, but not for the better. Fighting in the region has escalated to a previously inconceivable magnitude. The African Union's peacekeeping force AMIS is no longer able to cope with the conflict. A new and stronger African Union / United Nations hybrid peacekeeping force is in the process of installment. Unfortunately the Sudanese Government's unwillingness to cooperate and their misleading policy towards the conflict makes it rather complicated to form such a unit. In short; the Darfur peace process is at an impasse.

This paper will review Sudan's history of civil war, beginning from its independence and secondly, give an overview of the Darfur Crisis and its current situation.

Keywords: *Sudan, Darfur, AMIS, UNAMID, UNSC, African Union, Janjaweed Militia.*

Giriş

Sudan, Afrika kıtasının en büyük ve muhtemelen din, dil ve ırk farklılıklarını en çok içinde barındıran ülkesidir. 2003 yılından beri Sudan'ın Darfur bölgesinde çok şiddetli bir savaş sürdürülmektedir. Bölge 21. yüzyılın en büyük kriz bölgeleri arasında sayılmakta ve tüm dünya tarafından farklı ölçeklerde de olsa takip edilmektedir. Ülkenin bağımsızlık sonrası üçüncü iç savaşı olarak adlandırılan Darfur krizi medyada bu kadar yankı uyandırmasına rağmen, karmaşık bir içyapısı ve tarihi olan Sudan'ın hangi nedenlerden dolayı bu noktaya geldiği açık olarak ortaya konulamamaktadır. Özellikle 1983'den 2005'e kadar süren bir Kuzey-Güney iç savaşının tam olarak bitmesinden evvel bu sefer de bir Batı-Merkez savaşının yaşanması şaşkınlık yaratmaktadır.

160

Bu yazı yukarıda belirtilmiş olan karmaşalara ışık tutmak amacıyla, bağımsızlık sonrası Sudan'ın anlaşmazlıklarla dolu tarihini irdeleyerek, Darfur Krizi'ne nasıl gelindiğini ve bölgedeki son durumun ne olduğunu ele alacaktır.

Bağımsızlığa Kadar Sudan

Bugün Sudan olarak bildiğimiz coğrafya, 1820'lere kadar özerk küçük kralıklar ve beyliklerden oluşan bir bölgeydi. 1820-1821 yıllarında Mısır, ülkenin kuzeyini fethederek buradaki bağımsız idareleri birleştirmiştir. Ne Mısır ne de daha sonra gelen Mehdist devlet (1883-1898) ülkenin güneyine -birkaç karakol şehri dışında- tam olarak hâkim olamamışlardır. Güney Sudan bölünmüş kabilelerin yaşadığı ve sürekli köle avcılarının saldırılarına maruz bir bölge olmaya devam etmiştir.

1881'de Muhammed ibn Abdalla isimli bir dini lider kendini Mehdi veya "beklenen kişi" olarak ilan etmiş ve Batı ve Orta Sudan'daki kabileleri birleştirmek üzere bir dini sefer başlatmıştır. Mehdi'nin müritleri kendilerine "Ansar" ismini koymuş ve halen de bu isimle anılmaktadırlar. Ansar-

lar günümüzde, Mehdi'nin torunu Sadık el Mehdi'nin Umma Partisi'yle ilişkilendirilmektedirler.¹

Ülke halkında kötü idare ve iç karmaşalardan dolayı oluşan hoşnutsuzluğu kullanmasını bilen Mehdi, bir milliyetçi ayaklanma başlatmış ve 1885'te ülke idaresini eline geçirmiştir. Mehdi bundan kısa bir süre sonra ölmüş ancak kurduğu devlet, 1898'de Lord Kitchener'in önderliğindeki İngiliz-Mısır güçleri tarafından ele geçirilene dek yaşamaya devam etmiştir. Ülke resmi olarak Mısır ve İngiltere tarafından müşterek olarak idare edilmiş görünse de asıl hâkimiyet İngiltere tarafından sağlanmış, siyasi yapı ve üst düzey yöneticiler İngiltere tarafından tayin edilmiştir.

Bağımsızlık Dönemi

İngiltere ve Mısır 1953 yılında Sudanlıların kendilerini idare etmeleri ve kendi geleceklerini tayin etmeleri, "*self-determinasyon*", için bir anlaşma akdetmişlerdir. Bağımsızlığa doğru geçiş dönemi 1954'te ülkenin ilk parlamentosunun kurulmasıyla başlamıştır. Sudan bağımsızlığını, İngiltere ve Mısır'ın muvafakatiyle, 1 Ocak 1956'da geçici bir anayasanın oluşturulmasıyla kazanmıştır. Bu anayasa güneyli liderler açısından iki önemli konuda sessiz kalmaktaydı; devletin laik veya İslamcı karakteri ile federal ya da bütün yapısı. Arapların yönetimi altındaki Hartum Hükümeti, güneylilere daha önceden vermiş olduğu federal bir yapının oluşturulması sözünden dönmüş ve sonucunda güneyli subaylarının ayaklanmasıyla 17 sene sürecek bir iç savaşın (1955–1972) patlak vermesine neden olmuştur.

Sudan, tarihinin çok uzun bir dönemini iç çatışmalar içinde geçirmiştir. Bağımsızlık sonrası, kültürel ve dini farklılıklar derinleşerek çatışmalar uzatılmış; böylece ülkenin ekonomik ve siyasi gelişmesi engellenmiş ve halkın temel yerleşme yerlerinden uzaklaşmasına neden olunmuştur. Kuzeyliler; Gayri-Müslimler, güneyliler ve dışlanmış batı ve doğuluların muhalefetine aldırmaksızın, ülkeyi Arapçılık ve İslam çizgilerinde birleştirmek isteğiyle yönetmişlerdir. Bu idarenin sonuçlarından Sudan'ın komşuları da etkilenmiştir; sınır bölgeler mültecilere sığınak olmuş veya isyancıların üslerine ev sahipliği yapmıştır.

1958'de General İbrahim Abboud'un iktidara geçmesiyle, ülkenin güneyinde bir Araplaştırma ve İslamlaştırma politikası izlenmiştir. Bu politika-

¹ Bernhard Streck, *Sudan: Ansichten eines zerissenen Landes*, (Wuppertal: Hammer, 2007), 27.

lar güneyli muhalefetin güçlenmesine neden olmuştur. Abboud hükümeti 1964'de devrilmiş ve geçici sivil bir yönetim ülke idaresini eline almıştır. Güneyli liderler ise bundan sonra iki gruba federal bir çözümü öngörenlerle ayrılma taraftarı olanlar olmak üzere bölünmüşlerdir.

1969'a kadar gruplaşma, ekonomik durgunluk ve etnik uyuşmazlıklar gibi sorunlara çözüm bulamaya çalışan ülke idaresi, kalıcı bir anayasanın oluşturulmasını beceremeyen birtakım hükümetler arasında el değiştirmiştir. Bu idareler "Arap" Müslümanlar tarafından yönetilmiş olmakla birlikte Araplaştırma ve İslamlaştırma gündemlerinde herhangi bir değişiklik yapmadan her türlü self-determinasyon fikrini de geri çevirmişlerdir.

Mayıs 1969'da, Albay Gaafar Muhammed Nimeri önderliğinde, komünist ve sosyalist subaylardan oluşan bir grup devlet idaresini ele geçirmiş ve bir ay sonrasında İslamcılık yerine sosyalizmi ilan ederek güney için bir otonomi politikası belirlemiştir. Bunun sonucunda, hükümetin komünist üyeleri Nimeri'yi bir darbeyle koltuğundan indirmeye çalışmışlar fakat başarılı olamamışlardır. Nimeri ise darbe girişiminin bir sonucu olarak büyük bir komünist avı başlatmış,² bu ise Sovyetler Birliği'nin Nimeri yönetiminden uzaklaşmasına ve hükümete verdiği desteği kesmesine neden olmuştur.

Müslüman partilerinden aldığı gücü de kaybetmiş olan Nimeri, artık komünist kesime de dayanamamaktaydı. Sağ ve solu kendisine düşmanlaştıran Nimeri, sınırlı gücünü artırmak için güneye yönelerek Sudan'ın düşman komşuları Etiyopya ve Uganda ile barış antlaşmaları imzaladı. Bu antlaşmalarda imza atanlar, diğerlerine karşı olan isyancı gruplara artık destek vermemeleri yönünde söz vermekteydiler. Akabinde güneyli isyancı gruplarla da 1972'de Addis Ababa'da bir antlaşma imzalayarak, güneye kısıtlı da olsa özerklik hakkı tanıdı. Bu çanalar sonucunda, Güney'den gelen destekle kendi rejimine karşı yapılan iki darbeyi önleyebilmiştir. Bu darbelerden biri Darfur ve Kordofan'ın batılı bölgelerinden gelen subaylar tarafından düzenlenmişti. Bu kişiler, güneye verilmiş olan özerklik hakkının aynısının kendi bölgelerine de verilmesini talep ediyorlardı.

Addis Ababa antlaşması ne laik ne de İslamcı kesimlerden destek görüyordu. Nimeri bu grupların destek vermemelerini güneyin olası bir destek-

2 Hoth Giw Chan ve Riag Yer Zuor, *South Sudan: A Legitimate Struggle*, (Maryland: Publishamerica, 2006), 76.

sizliğine karşı daha fazla önemsiyordu. Bundan dolayı tüm dini muhalefet gruplarının katılacağı bir milli uzlaşma politikası ilan etmişti. Bu partiler ise bir İslamcı devletin oluşumunu önleyecek herhangi bir anlaşmaya girmeye karşıydılar. Chevron'un 1979'da güneyde petrol bulması ise barışçıl bir anlaşmanın olasılığını tamamıyla yok etmişti.³ Kuzey'den gelen baskılar sonucunda, tasarlanan bir barış antlaşmasının kapsamında, güneye verilecek maddi özerklik maddeleri kaldırılmıştı. Nimeri, 1983'te güneye verilen hakları iptal etmiş, o bölgenin resmi dilini İngilizce'den Arapça'ya çevirmiş, güneydeki silahlı kuvvetler kontrolünü merkezi hükümete bağlamış ve bunun sonucunda da tek taraflı olarak 1972 barış antlaşmasını iptal etmiştir. Nimeri'nin bu hareketi güneyli askerlerin emir almayı reddederek ayaklanmasına ve Ocak 1983'te Sudan'da ikincikez iç savaşın başlamasına neden olmuştur.

İslamlaştırma politikasının bir parçası olarak Nimeri, Eylül 1983'te, Şariat hükümlerinin ceza kanununa alınmasını sağlamıştır. Bu, Müslüman gruplar arasında bile şaşkınlığa neden olmuştur.⁴ Hırsızlığa uzuv kesilmesi ve alkol tasarrufuna da kamçılama cezası gündelik hayatın bir parçası olmuş, bu hükümler Gayri-Müslim ve güneyliler için de geçerlilik kazanmıştı.

Nimeri, Nisan 1985'te bir yurtdışı gezisinde olduğu sırada, kötüye giden bir ekonomi, güneydeki savaş ve siyasi baskılar neticesinde ortaya çıkan popülist bir ayaklanma sonucunda devrilmiştir. General Suwar el-Dahab tarafından yönetilen geçici hükümetin ilk icraatı 1983 anayasasını iptal ederek Nimeri'nin Sudan Sosyalist Partisi'ni kapatmak olmuştur.

Nisan 1986'da yapılan seçimlerde sivil bir hükümet devlet işlerini eline almıştır. Bu Hükümet, güneyle bazı deneysel barış girişimlerinde bulunmuş, fakat güneyi İslami Hukuk'tan muaf tutma doğrultusunda yapılan tüm teklifler, Arap hâkimiyeti taraflarınca anında reddedilmiştir. 1989'da Tümgeneral Ömer el-Beşir liderliğindeki İslamcı bir askeri kesim darbe düzenleyerek Milli İslam Cephesi'ni kurmuştur. Yeni hükümetin İslamcı çizgisi kuzey-güney savaşının şiddetini artırmıştır.

1990'lı yıllarda batı ve doğulular Hartum yönetiminden daha da uzaklaşmaya başlamışlardır. Hartum'daki liderler, ülkenin Müslüman ve Gayri-

3 Hoth Giw Chan ve Riang Yer Zuor, *South Sudan: A Legitimate...*, 64.

4 Hoth Giw Chan ve Riang Yer Zuor, *South Sudan: A Legitimate...*, 66.

Müslim halkının ihtiyaçlarıyla gittikçe daha az ilgilenmeye başlamışlardır. Arap merkezden uzaklaşan bazı gruplar güneydeki “Sudan Halkı Özgürlük Hareketi/Ordusu - SHÖH/O”na (*Sudan People's Liberation Movement/Army – SPLM/A*) yakınlık göstermeye başlamışlar ve bazı durumlarda birlik içerisinde çatışmalara girmişlerdir.⁵

Beşir Hükümeti iç siyasi baskı yöntemlerini uluslararası İslamcı hareketiyle birleştirmektedir. Cezayir'deki bazı İslamcı gruplar ve Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi desteklenmektedir. Hartum bazı militan İslamcı gruplara da ev sahipliği yapmaktaydı; buna örnek olarak Usame Bin Ladin de bir süre Hartum'da kalmış, karşılığında terörist elebaşı ülkeye maddi destek vermiş, Hartum'dan kuzeye giden ve ülkenin o zamanki tek gerçek ana yolu bu para kaynağı ile yaptırılmıştı.⁶ Birleşmiş Milletler, 1996'da Mısır Cumhurbaşkanı Mübarek'a karşı düzenlenen suikast girişimiyle bağlantısı olduğuna dair kuvvetli şüphelerden dolayı Sudan'a yaptırımlar uygulamıştır.

Beşir Hükümeti'nin güneye yönelik politikası savaşı sürdürmek ve aynı zamanda kabile bölünmelerini öne sürerek oradaki liderler ve halkta kafa karışıklığı yaratmak yönündeydi. Bu politikanın sonucu olarak isyancılar Albay John Garang'ın liderliğinde birleştiler. Bu dönem boyunca isyancılar, Etiyopya, Eritre ve Uganda'dan destek almışlardır. Bu desteğin nedeni ise Beşir Hükümeti'nin “Pan-İslamcı” politikasının bu ülkelere karşı ayaklanan kökten İslamcı gruplara destek vermesinden ileri geliyordu.

1990'lı yıllarda Sudan'daki iç savaşın sonlandırılması için bölgesel birçok girişim olmuştur. 1993'ün başlarında Eritre, Etiyopya, Uganda ve Kenya, “Gelişim için Hükümetler Arası Otorite – GHAO” (*Intergovernmental Authority for Development – IGAD*) örgütünün himayesi altında Sudan için bir barış inisiyatifi başlatmışlardır da sonuçları karışık olmuştur. GHAO inisiyatifi, adil ve kapsamlı bir barış için gerekli maddeleri belirleyen “1994 Prensipler Deklarasyonu”nu – PD (*Declaration of Principles – DOP*) biçimlendirmiştir. Bu maddelerin başlıkları şu şekildedir: devletle din arası ilişki, güç paylaşımı, varlık paylaşımı ve güney için self-determinasyon hakkı. Sudan Hükümeti 1997'de SHÖO'ya karşı yürüttüğü büyük bir muharebeyi kaybedinceye kadar PD'yi imzalamamıştı. Sudan Hükümeti o sene içerisinde “İçten Barış” sloganı altında, bazı isyancı gruplarla çeşitli antlaşmalar

5 Hoth Giw Chan ve Riag Yer Zuor, *South Sudan: A Legitimate...*, 92.

6 Bernhard Streck, *Sudan: Ansichten eines...*, 16.

imzaladı. Ana isyancı gruplar ile hükümet arasındaki çatışmaları sonlandıran bu anlaşmalar arasında Hartum, Nuba Dağları ve Fashoda anlaşmaları sayılabilir. Silahları bırakan isyancı grup liderlerinin çoğu Hartum'a taşınmış ve orada da, ya merkezi hükümette bazı kısıtlı görevler üstlenmiş ya da SHÖO'ya karşı askeri harekâtlarda hükümetle işbirliğine girmişler. Bu üç anlaşma, GHAO inisiyatifi paralel maddelere sahip olmakla beraber güneye bir dereceye kadar özerklik ve self-determinasyon hakkı tanımaktaydılar.

İç Savaşın Sonlandırılması

Temmuz 2002'de Sudan Hükümeti ile SHÖH/O arasında, devlet ile dinin rolü ve Güney Sudan'ın self-determinasyon hakkına ilişkin tarihi bir anlaşma imzalandı. Machakos Protokolü olarak bilinen bu anlaşma, GHAO tarafından teşvik edilmiş ilk tur görüşmelerinin yapıldığı Kenya'daki bir şehrin ismini taşımaktaydı. Bu girişim Kenyalı emekli General Lazaro Sumbeiywo'un arabuluculuk rolüyle yapılmıştır. Barış görüşmeleri 2003'te de devam etmiştir.

19 Kasım 2004'de Sudan Hükümeti ile SHÖH/O, Kenya'nın başkenti Nairobi'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) olağanüstü toplantısı sırasında –bu kurulun New York dışındaki beşinci toplantısı– 31 Aralık 2004'de kapsamlı bir barış anlaşması biçimlendireceklerine dair bir bildirge yayınladılar. BMGK'nın bu oturumunda kurul, Sudan Hükümeti'nin ve SHÖH/O'nun 2004'ün sonuna kadar bir anlaşmaya varma gayretlerini olumlu karşıladığına ve uluslararası toplumun Sudan halkını kapsamlı bir barış anlaşmasını yürürlüğe sokmasına ilişkin destekleyeceğine dair, 1574 sayılı kararı oy birliğiyle kabul etti. Bu karar aynı zamanda, 2003'ten beri Darfur bölgesinde Sudan Hükümeti ile, Sudan Özgürlük Hareketi/Ordusu – SÖH/O (*Sudan Liberation Movement/Army – SLM/A*) ve Adalet ve Eşitlik Hareketi – AEH (*Justice and Equality Movement – JEM*) örgütleri arasında süren çatışmalara son verilmesini talep etmekteydi.

Sudan Hükümeti ile SHÖH/O, BMGK karşısında buldukları taahhüdü yerine getirerek, kapsamlı barış anlaşmasının son maddelerini de 31 Aralık 2004'de kararlaştırmışlardır. Taraflar, 9 Ocak 2005'te Kapsamlı Barış Antlaşması'nı – KBA (*Comprehensive Peace Agreement – CPA*) imzalamışlardır.

Kapsamlı Barış Anlaşması

KBA sayesinde bir milli birlik hükümeti ve geçici bir Güney Sudan Hükümeti kurulmuş, taraflar arasında varlık, güç paylaşımı ve de güvenlik düzenlemeleri uygulamaya konulmuştur. Tarihi anlaşma; ateşkes yapılmasını, askeri birliklerin Güney Sudan'dan çekilmesini ve mültecilerin evlerine dönmelerini sağlamıştır. KBA aynı zamanda, maddelerinin çoğunun hayata geçirileceği altı senelik bir dönem sonunda, her seviyede –cumhurbaşkanlık, vali ve milli ile eyalet yasama– seçimlerin yapılmasını öngörmektedir.

9 Temmuz 2005'te, Ömer el-Beşir Cumhurbaşkanlığa, SHÖH/O lideri John Garang ise birinci Başkan Yardımcılığı'na getirilmiş, hemen akabinde de yeni geçici milli anayasa yürürlüğe koyulmuştur. Bu anayasa Sudan Devleti'ni “demokratik, adem-i merkezîyetçi, çok kültürlü, çok etnikli, çok dinli ve çok dilli” olarak tarif etmektedir.

30 Temmuz 2005'te, Başkan Yardımcılık görevini henüz bir ay bile sürdürmemiş olan SHÖH/O lideri John Garang bir helikopter kazasında hayatını kaybetmiştir. SHÖH yönetimi zaman kaybetmeden Garang'ın yardımcısı olan Savla Kiir'i, boşalan Başkan Yardımcılığı görevine getirmiştir. Kiir şu an, KBA'da taahhüt edildiği gibi, Güney Sudan Hükümeti'nin Başkanlığı ve SHÖO'nun Başkomutanlık görevlerini yürütmektedir.

Şu ana dek yeni milli kanunların hazırlanması, bakanlar kurulu üyelerinin yeniden seçilmesi, Güney Sudan Hükümeti'nin kurulması, Güney Sudan Anayasası'nın imzalanması, yeni eyalet valilerin seçilmesi ve eyalet yasalarının kabul edilmesi KBA'nın dâhilinde yerine getirilmiş maddelerdir.

KBA'da öngörülmüş yeni komisyonlar da hâlihazırda kurulmuş olup bunların arasında Tahakkuk ve Değerlendirme, Milli Petrol, Mali Tahsis ve Değerlendirme ile Kuzey-Güney Sınır Komisyonları sayılabilir. KBA'nın güvenlik düzenlemeleri kapsamında Siyasi Ateşkes Komisyonu, Müşterek Savunma Kurulu ve Müşterek Askeri Ateşkes Komisyonu da kurulmuştur. Milli Nüfus Sayım Konseyi'nin kurulmasıyla da, 2009 yılında yapılması planlanan ulusal seçimlere hazırlık olması için Şubat 2008'de bir genel nüfus sayımının yapılması öngörülmektedir. KBA'nın en önemli maddelerinden biri de 2011'de altı senelik geçici bir dönem sonrasında Güney'in ayrılıp ayrılmamasını belirleyecek bir referandumun düzenlenmesidir.

9 Ocak 2007'de KBA'nın ikinci yıldönümü Juba'da kutlandı. Kutlamalar

esnasında Cumhurbaşkanı Beşir ile Başkan Yardımcısı Kiir arasında, antlaşmanın uygulamaya konulmasında oluşan gecikmelerden dolayı karşılıklı suçlamalar yaşandı. Kiir, etkinliklerde yaptığı konuşmada KBA'nın modern Sudan tarihinin en önemli gelişmesi olduğunu söyleyerek, barış yolunda herhangi bir sapmanın olmayacağını taahhüt etmiştir.

Son iki senede birçok gelişme kaydedilmiş olsa da, KBA'nın önemli bazı koşullarının uygulanmasında yaşanan karışıklıklar Milli Kongre Partisi – MKP (*National Congress Party – NCP*) ile SHÖH arasındaki ilişkilerin kötüleşmesine neden olmuştur. Ekim 2007'den beri kuzey-güney sınırının çizilememesi, bazı güvenlik koşullarında ve petrol gelirlerinin kuzey-güney arasında dağılımı ile ilgili konularda gelişme kaydedilememesi, KBA'nın zayıflamasına yol açmıştır. KBA'nın yeniden tam gücüne kavuşmasını sağlamanın Sudan'da barışın sürdürülebilmesi için bir şart olduğu fikri uluslararası toplumda genel kabul görmektedir.

Darfur Krizi

2003'te, kuzey-güney arasındaki tarihî antlaşmanın sağlandığı sırada, özellikle Arap olmayan sivillere karşı saldırı haberleri duyulmaya başlandı. Son derece dışlanmış olan Batı Sudan'ın Darfur bölgesinde iki isyancı grubunun –SÖH/O ve AEH– önderliğinde bir ayaklanma başlamıştı. Bu iki isyancı grup, Araplaştırılmamış Siyahî Müslüman çiftçileri temsil etmektedir. Sudan Hükümeti, ayaklanmayı bastırmak amacıyla “Cancavid” olarak bilinen bölgedeki kabilelere ve milislere silah takviyesi ve destek vermektedir. Cancavidler genellikle sığır, deve ve diğer çiftlik hayvanlarını besleyen Arap siyahî Müslümanlardan oluşmaktadır. Cancavid birlikleri genelde Hükümet'ten doğrudan destek alarak baskınlarında ve çatışmalarda binlerce kişiyi öldürmüş, tahminlere göre de 2 milyon sivil yerlerinden etmiş (internally displaced) ve 234.000 kişinin Çad'a kaçmasına neden olmuştur.

9 Eylül 2004'de ABD Dışişleri Bakanı Colin L. Powell, Senato Dış İlişkiler Komisyonu'nda “Darfur'da soykırım işlenmiştir ve bunun sorumlu su Sudan Hükümeti'yle Cancavidlerdir – ve soykırım halen işlenebilir”⁷ şeklinde bir açıklama yapmıştır. ABD Başkanı Bush da Temmuz 2005'te Darfur ile ilgili benzer bir açıklama yaparak, olayların “kesinlikle soyki-

7 US State Department, *Testimony of State Secretary Colin L. Powell before the Senate Foreign Relations Committee*, 9 Eylül, 2004, <http://www.state.gov/secretary/former/powell/remarks/36042.htm>, (28 Aralık, 2007).

rım” olduğunu söylemiştir.⁸ Her şeye rağmen, Uluslararası Darfur Soruşturma Komisyonu’nun Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri’ne verdiği 25 Ocak 2005 tarihli raporun⁹ “Soykırım İşlenmiş midir?” başlıklı bölümü, “Komisyon, Sudan Hükümeti’nin soykırım yönünde bir politika izlemediği sonucuna varmıştır.” cümlesi ile başlamaktadır. Soykırım için gerekli olan *actus reus* , yani suçun maddi unsurunun var olduğunu, fakat soykırım suçunun oluşması için gerekli olan *mens rea*, yani suçun manevi unsurunun mevcut olmadığı ifade edilmektedir. Uluslararası Darfur Soruşturma Komisyonu’nun yanı sıra, Uluslararası Ceza Divanı – UCD (*International Criminal Court – ICC*) da şu ana dek kimseyi soykırım suçunu işlemekten dolayı aramamaktadır.¹⁰

8 Aralık 2004’de Çad’ın N’Djamena kentinde Darfur krizinde birbiriyle savaşan hükümet ve bazı isyancı gruplar arasında bir ateşkes antlaşması imzalanmıştı. Bu tarafların antlaşmaya uymasını gözlemleyecek Afrika Birliği Askeri Misyonu’nun varlığı da çatışmaların devam etmesini önleyememiştir. SÖH/O ve AEH, Sudan Hükümeti’yle 9 Kasım 2004’de, Afrika Birliği’nin himayesi altında müzakerelerde bulunmuş, sonuç olarak insani ve güvenlik durumunu irdeleyen ek protokoller ortaya çıkmıştır. Daha önceki anlaşmalar gibi bunlar da taraflarca ihlal edilmiştir. Taraflar arasındaki müzakereler 10 Haziran 2005’te Nijerya’nın Abuja kentinde tekrar başlatılmış ve 6 Temmuz’da bir Prensipler Bildirgesi’nin imzalanmasıyla sonuçlandırılmıştır. Akabinde, 2005 sonbaharı ve 2006 kışı başında güç ve varlık paylaşımı ile güvenlik düzenlemeleriyle ilgili görüşmeler yapılmıştır. Bu müzakereler SÖH/O liderliğinin bir grubu tarafından zorlaştırılmıştır.

Afrika Birliği, BMGK’nın ve uluslararası toplumun desteğiyle, Ekim 2004’de bölgeye daha büyük bir gözlemci birliği yerleştirmeye başlamıştır. BMGK, Sudan Hükümeti’nin Cancavid’leri dizginlemesi, sivil halkı koruması, krize karşı siyasi bir çözümü tercih etmesi ve Afrika Birliği’nin genişletilmiş misyonunun gereksinimini tanınması için üç karar (1556, 1564 ve 1574) çıkardı.

BMGK’nın Mart 2005’te kabul ettiği bu kararlar dizisi, uluslararası toplu-

8 The White House, *President Discusses G8 Summit, Progress in Africa*, 30 Haziran, 2005, <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/06/20050630.html> , (28 Aralık, 2007).

9 International Commission of Inquiry on Darfur Report to the United Nations Secretary General, (25 Ocak, 2005), International Commission of Inquiry on Darfur, Geneva.

10 Roberta Cohen, *Darfur Debated*, www.fmreview.org/FMRpdfs/FMR29/55-57.pdf , (25 Aralık, 2007).

mun Sudan'da devam eden çatışmalarla ilgili kaygılarını ortaya koymuştur. BMGK'nın 1590 sayılı kararıyla BM Sudan Misyonu (UNMIS) başlangıçta altı aylık bir süre için kurulmuştur. Gücün 10.000 askeri personel ve 715 sivil polisten oluşması kabul edilmiştir. Kararda aynı zamanda UNMIS'in Afrika Birliği Sudan Misyonu'yla (AMIS) Darfur'da barışın sağlanması, kuzey-güney sorunuyla ilgili olan KBA'nın uygulanmasına destek verilmesi, mültecilerin evlerine gönüllü olarak dönmelerinin sağlanması, insani yardımlara katkıda bulunulması ve insan haklarının korunması için koordineli olarak çalışmaları talep edilmektedir. Karar UNMIS ve AMIS'in görev yapısı dışında, Sudan Hükümeti'ne ve isyancılara Abuja Müzakereleri'ne devam etmeleri yönünde çağrıda bulunarak, Darfur Krizi'nin barışçıl bir şekilde sonuçlandırılmasını ve insani yardım ve barış gücünün ülkeye girmesini hedeflemektedir.¹¹

1591 sayılı karar ise, Sudan Hükümeti'ni ve isyancıları, daha önce kabul edilmiş BMGK kararlarına uymamalarından ve ateşkes ihlalleri ile insan haklarına tecavüzlerde bulunmalarından dolayı eleştirmektedir. 1590 sayılı karar gibi, bu karar da tarafların Abuja Müzakereleri'ne devam etmeleri yönünde çağrıda bulunmaktadır. Aynı zamanda, barış sürecine mani olmak isteyenlerin seyahat etmelerini engelleyecek ve varlıklarına el koyacak bir gözlemci kurulu da oluşturmaktadır. Karar, buna ek olarak Sudan Hükümeti'nin Darfur'a yaptığı askeri uçuşları kesmesini talep etmektedir. BMGK'nın 31 Mart 2005'de kabul ettiği 1593 sayılı kararda da, 1 Temmuz 2002'den itibaren olmak üzere Darfur'daki durumu Uluslararası Ceza Divanı'nın dikkatine getirmekte ve Darfur Krizi'ne taraf olan tüm grupların UCD ile işbirliğine girmesini talep etmektedir.

UCD Başkanlığı Nisan 2005'de Darfur'daki durumu, Divan Mevzuatı'nın 46. maddesine uygun bulunduğu karar vermiş, 1 Haziran 2005'de de Savcı, Divan'a, Divan Statüsü'nün 53. maddesi ve Divan'ın Usul ve Delil Yönetmeliği'nin (*Rules of Procedure and Evidence*) 104. tüzüğüne uygun olarak Darfur'da bir soruşturma başlatılmasına ilişkin bilgi vermiştir. Savcı 27 Nisan 2007'de madde 58(7) uyarınca, eski Sudan İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Ahmed Mohammed Harun ile Cancavid'lerin Komutanı Ali Kushayb hakkında bir tutuklama emri yayınlamıştır.¹² Her iki şahıs da 19 Eylül 2007

11 UN Security Council Resolution, 1590 (2005), 24 Mart, 2005, S/Res/1590 (2005).

12 "Situation in Darfur, In the Case of the Prosecutor v. Ahmad Muhammad Harun and Ali Muhammad Al Abd-Al-Rahman, 27 Nisan, 2007," International Criminal Court, ICC-02/05-01/07.

tarihinden beri savaş ve insanlığa karşı suç işlemekten dolayı, Interpol'in kırmızı bülteni ile aranmaktadır. Kushayb Sudan güvenlik güçleri tarafından gözaltına alınmış ancak 1 Ekim 2007 tarihinde kanıt yetersizliğinden dolayı serbest bırakılmışken, Harun ile ilgili bir gelişme kaydedilmemiştir.¹³

Afrika Birliği'nin ve uluslararası toplumunun baskısı sonucu, 5 Mayıs 2006'da SÖH/O'nun Mini Minawi tarafından yönetilen grubu (SÖO/MM) ile Hükümet arasında Abuja'da Darfur Barış Antlaşması (DBA) imzalanmıştır. Bu anlaşmadan sonra çatışmalar, anlaşmaya taraf olmak istemeyen isyancı gruplar yüzünden ne yazık ki daha da şiddetlenmiştir. Ağustos 2006'da, Hükümet güçleri Kuzey Darfur'a yönelik genel bir taarruz başlatmış, bunun üzerine BMGK da 1706 sayılı kararı kabul ederek, AMIS'in daha güçlü bir BM barış gücüne dönüştürülmesine izin vermiştir.¹⁴

BM Genel Sekreteri Kofi Annan ile Afrika Birliği Komisyon Başkanı Alpha Oumar Konare'nin girişimleriyle, Sudan'ın BM gücüne karşı muhalefeti ortadan kaldırmak amacıyla, 16 Kasım 2006'da bazı kilit Afrikalı ve Arap uluslararası görevlilerle Addis Ababa şehrinde bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıda Sudan Hükümeti'yle yapılan antlaşmaya göre AMIS, BM tarafından üç safhada güçlendirilecekti – hafif, ağır ve Afrika Birliği/BM müşterek destek operasyonu. 30 Kasım'da da Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyi Addis Ababa'dan alınan sonuçları benimsemiştir.

Uluslararası toplum 2007'de, Darfur ile ilgili olarak DBA'yı imzalamayan isyancı gruplarla görüşmelerin devam ettirilmesinin ve sonucunda DBA'nın imzalamasının gerekliliğine odaklandı. DBA'nın tüm taraflarca imzalanması halinde, Afrika Birliği/BM müşterek birliğinin yapılandırılması için son planlar da hazırlanabilir ve bu birliğin görevine başlaması sağlanabilirdi. BMGK'un 31 Temmuz 2007 tarihli 1769 sayılı kararı, Afrika Birliği/BM müşterek birliğinin Darfur'da görevine başlamasına ilişkin yetkiyi vermekte ve aynı zamanda birliğin Afrikalı ülkelerin askerleriyle kurulacağını belirtmektedir.¹⁵ BM Afrika Darfur Misiyonu'nun (UNAMID) görevi en geç 31 Aralık 2007'de AMIS'den devralacağı da bu kararda belirtilmektedir. BMGK 1769 sayılı kararda belirtildiği gibi UNAMID görevi devraldı, fa-

13 Trial Watch, <http://www.trial-ch.org/en/home.html>, (29 Aralık 2007).

14 UN Security Council Resolution, 1706 (2006), 31 Ağustos, 2006, S/Res/1706 (2006).

15 UN Security Council Resolution, 1706...

kat henüz mevcut 9.000 civarındaki Afrika Birliği personelinin öngörülen 26.000 kişilik güce ulaşması daha zaman alacaktır.

BMGK'nın 1769 sayılı kararının kabulünden sonra, 3–5 Ağustos 2007 tarihinde BM ve Afrika Birliği yetkilileri ile Darfur'daki isyancı grupların heyetleriyle Tanzanya'nın Arusha kentinde bir konferans yapıldı. Barış görüşmelerini hazırlamak amacıyla düzenlenmiş olan bu konferansa isyancı grupların siyasi ve askeri liderleri de çağrılmıştır. Sonuç olarak barış görüşmelerinin 27 Ekim 2007 tarihinde yapılması öngörülmüştür.

Darfur'da Son Durum

Darfur Krizi 2007 senesinde esaslı bir değişime uğramış olsa da, ne yazık ki bu değişim olumlu yönde gelişmemektedir. Her ne kadar en çalkantılı dönem olan 2003–2004 yıllarına göre ölü sayısı daha az olsa da, kriz bir dönüşüme uğramış, taraflar aralarında ayrılmış ve çatışmalar ikiye katlamıştır. Halen Darfur'da şiddet çoğalıyor, insani yardımlar ise azalıyor, uluslararası barış gücü etkili değil ve siyasi bir çözüm çok uzaklardadır. 27 Ekim 2007'de Libya'nın Sirte kentinde başlayan barış görüşmeleri büyük açılış töreninden sonra müzakerelere geçilmeden sona erdi. Afrika Birliği ve BM'nin sürdürdükleri strateji, mevcut durumla baş etmekte yetersiz kaldığından gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Mayıs 2006 tarihli Darfur Barış Antlaşması (DBA), kapsamının kısıtlı ve katılımcı grupların az olması nedeniyle başarısız olmuştur. Antlaşmayı imzalayan hükümet ve birkaç isyancı grup barış sürecine zarar verdiler. Hartum'da iktidar olan Milli Kongre Partisi (MKP), Darfur'a yönelik zararlı bir politika izlemekte ve Kuzey-Güney savaşını sonlandıran Kapsamlı Barış Antlaşması'nın (KBA) gereğini yerine getirmemektedir. Hartum'un amacı barışı sağlamak değil, 2009'daki seçimleri kazanabilmektir. MKP, güçlü bir muhalefetin ortaya çıkamaması için Darfur'daki kargaşanın devam etmesini istemekte, aynı zamanda da müttefiklerini "temizlenmiş" bölgelere yerleştirip, Cancavid milislerini silahsızlandırmak yerine resmi güvenlik yapılarına entegre etmektedir. Bunun sonucunda ise BMGK'nın kararlarını ihlal etmektedir.

DBA'yı imzalayan SÖO'nun Minni Minawi grubu (SÖO/MM); antlaşmaya

rağmen sivillere, insani yardım kuruluşlarına, Afrika Birliği personeline ve bazı mülteci kamplarına çeşitli saldırılar düzenlemiştir.¹⁶ Hükümet, eşitlik durumunun “hevesli destekçileri” olan SÖO/MM’nin liderlerine toprak ve devlet görevleri vermektedir, ama yeni müzakerelerdeki rolleri belirlenmediğinden dolayı bu kişiler potansiyel bir engelci kuvvet de oluşturabilirler. DBA’yı imzalamayan isyancı gruplar aralarında bölünmüş olup, henüz yeni yeni birleşme gayreti göstermektedirler. Çoğu, müzakereleri boykot ederek çarpışmaların şiddetlenmesini sağlamışlardır. Aralarında bölündükçe, siyasi güçleri de azalmakta ve adlarına konuştukları insanları temsil edemez hale gelmekte ki, MKP’nin hedefi de zaten bu yöndedir.

Mülteci kamplarındaki şiddet gittikçe artmaktadır, kamp sakinleri krizin oyuncularını tarafından manipüle edilmektedirler. Hartum yönetimi mültecilerin güvenli olmayan bölgelere dönmelerini istemektedir. Araplar arası çekişme, krizi daha da körüklemektedir. Arap grupların bazıları, BM / Afrika Birliği barış gücü (UNAMID) göreve başlamadan evvel toprak taleplerini saldırılarla daha da güçlendirmeye çalıştı. Bu durum, MKP’nin Arap kabilelerin uzun vadeli çıkarlarını korumayacağını anlaşılmasına ve sonuç olarak da bu kabilelerin çatışmalara girerek artık kendi kendilerini korumalarına neden olmuştur. Şu an, bir Arap ayaklanma tehlikesi de oluşmaktadır. Ayaklanacak olan Arap isyancıları muhtemelen Arap olmayan gruplarla işbirliğine gireceklerdir. Çatışmalar Kordofan bölgesine de taşmaya başlamıştır.

BM kaynaklarına göre, Darfur Krizi esnasında en az 200.000 kişinin öldüğü ve 2 milyondan fazla kişinin de yerlerinden edildiği tahmin edilmektedir.¹⁷

Sonuç

Sudan’daki son dönem gelişmelerine baktığımızda iki kriz alanı görmekteyiz. Biri Hükümet’in ülkenin güneyi ile uzun süren iç savaşı, diğeri Darfur Krizi. Bu iki krizden biri –Kuzey-Güney çatışması- çözülmüş gibi gözükse de, özellikle 2007’deki gelişmelere bakıldığında aslında gerçeğin pek de öyle olmadığı anlaşılmaktadır.

16 Amnesty International, *Darfur: Korma: Yet more attacks on civilians*, [http://news.amnesty.org/library/pdf/AFR540262006ENGLISH/\\$File/AFR5402606.pdf](http://news.amnesty.org/library/pdf/AFR540262006ENGLISH/$File/AFR5402606.pdf), (28 Aralık 2007).

17 UN News Center, *UN estimates 2 million Sudanese in Darfur area now affected by conflict*, <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=10758&Cr=sudan&Cr1>, (29 Aralık, 2007).

Kuzey-Güney arasındaki çatışmalar durmuş, SHÖH/O'nun liderleri Hükümet'te yer edinmiş Güneye bazı haklar verilmiştir. Ancak satır araları okunduğunda Hükümet'in Güneyi sakin tutma çabasında olduğu izlenimi mevcuttur. Muhtemeldir ki, bu sakinlik 2011'de planlanan referandumda bozulacak. Bunun ilk belirtileri şimdiden görülmektedir; KBA imzalandığından beri Hükümet tarafından bazı tutarsızlıklar sergilenmekte, yanılıcı bir tutum ile KBA'nın uygulanması geciktirilmektedir.

Yeni durum, Darfur Krizi'ne taraf olan tüm "oyuncuları" ve bölge halkını –ve tabii ki en çok zarar gören kadınları ve çocukları– kapsamı için, barış görüşmelerine katılımın artırılması ve konuların genişletilmesi gerektiğini gösteriyor. Daha geniş ve temsil gücü fazla olan seslerin müzakerelere dahil edilmeleri, MKP ve bazı isyancı gruplar aleyhine olan dengeleri eşitlemekte yardımcı olacaktır. Toprak talepleri ve kullanım hakkı ile bölgesel yönetimin yenilenmesi gibi konular DBA'da hiç geçmemektedir; ama asıl bu konular krizin halk seviyesindeki nedenlerini oluşturmaktadır. Bu konular müzakerelerden sonra yapılması beklenen Darfur-Darfur diyaloguna bırakılmıştı. Yeni ve çok daha kapsamlı ve katılımlı bir anlaşma olacak ise, bunların yeni müzakerelerin önemli konularını teşkil etmesi gerekmektedir.

Görünüşe göre, UNAMID'in öngörülen tam gücüyle 2008'in ortalarından önce göreve başlaması zor bir ihtimaldir. Durum böyleyken, bölgede bulunan barış gücüne -eski AMIS, şu anki UNAMID- tedarik edilmesi söz verilen yardımlar en kısa sürede sağlanmalıdır ki, bölgede daha etkin bir rol oynayabilsin. UNAMID'in Darfur'da tam gücü ile etkili olabilmesi için selef AMIS'in döneminde yaptığı yanlışlardan ders çıkartması ve bunların tekrarlanmaması için gerekli önlemleri zamanında alması şarttır. Örneğin UNAMID; sivilleri korumakta daha etkili olmalı ve ateşkes ihlallerine daha hızlı cevap verebilmelidir. Aynı zamanda UNAMID yönetimi barış görüşmelerine etkin olarak katılmalı ve yapabilecekleri oranda destek sözü vermelidir, daha fazlasını değil. Uluslararası toplum, AMIS'e nazaran UNAMID'e daha fazla destek vermelidir.

Sudan tablosu bu yazının gösterdiği şekliyle ne yazık ki pek iç açıcı bir durum sergilemiyor. Sürekli çatışmalar içerisinde "sürünüp" giden bu ülkenin halkı, çok kültürlü yapısını zenginlik olarak kabul etmesi gerekirken kendine sorun etmiş durumdadır. Ülkenin zengin yeraltı kaynakları (özellikle petrol) ve verimli tarım alanları hem kendisini hem de çevre ülkeleri doyurabilecek düzeydedir. Bazı Arap ülkelerinde yeni doğmuş çocuklara söyle-

nen bir ninnide şu söz geçmektedir; “Sudan çok büyük ve çok bereketlidir; tüm Arap dünyasını doyurabilir”. Lakin süreklilik arz eden menfaat ilişkileri, zenginliklerin doğru paylaşımını ve böylece ülkenin gelişimini engellemektedir.

Bağımsızlığından beri, Sudan’da yönetimi eline alan hükümetler hep kendi faydalarını gözetmişlerdir. Etnik farklılıklar nedeniyle bir grubun diğerini bastırmasını engellenmeli, birlik ve beraberlik tablosu çizilerek sorunların kökü kazınmalıdır.

Kaynakça

Amnesty International, “Darfur: Korma: Yet more attacks on civilians” [http://news.amnesty.org/library/pdf/AFR540262006ENGLISH/\\$File/AFR5402606.pdf](http://news.amnesty.org/library/pdf/AFR540262006ENGLISH/$File/AFR5402606.pdf)

Chan, Hoth Giw, ve Zuor, Riang Yer. *South Sudan: A Legitimate Struggle*. Maryland: Publishamerica, 2006.

Cohen, Roberta. “Darfur Debated”. www.fmreview.org/FMRpdfs/FMR29/55-57.pdf

Collins, Robert O. “Sudan.” *Encyclopedia of Genocide and Crimes Against Humanity Vol.2*, 1002-1009. Sydney: MacMillan, 2004.

Crisis Group. “Sudan.” <http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=3060&l=1>

Ratnesar, Bu Romesh. “Situation in Darfur.” *War Crimes Prosecution Watch*. <http://www.publicinternationallaw.org/warcrimeswatch/index.html>

“Report to the United Nations Secretary General, 25 Ocak, 2005”. International Commission of Inquiry on Darfur, Geneva.

“Situation in Darfur, In the Case of the Prosecutor v. Ahmad Muhammad Harun and Ali Muhammad Al Abd-Al-Rahman, 27 Nisan, 2007,” International Criminal Court, ICC-02/05-01/07.

Streck, Bernhard. *Sudan: Ansichten eines zerissenen Landes*. Wuppertal: Hammer, 2007.

: Sudan'ın Çalkantılı Tarihi: Bağımsızlıktan Darfur Krizi'ne

The White House, "President Discusses G8 Summit, Progress in Africa, 30 Haziran, 2005". <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/06/20050630.html>

Trial Watch. <http://www.trial-ch.org/en/home.html>

UN News Center. "UN estimates 2 million Sudanese in Darfur area now affected by conflict". <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=10758&Cr=sudan&Cr1>

UN Security Council Resolution 1590 (2005), 24 Mart, 2005, S/Res/1590 (2005).

UN Security Council Resolution 1706 (2006), 31 Ağustos, 2006, S/Res/1706 (2006).

US State Department. "Testimony of State Secretary Colin L. Powell before the Senate Foreign Relations Committee, 9 Eylül, 2004". <http://www.state.gov/secretary/former/powell/remarks/36042.htm>